

İktidâya İlişkin Üç Mesele

Yrd. Doç. Dr. Said Nuri Akgündüz

Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belağati Ana Bilim Dalı
saidnuriakgunduz@ibu.edu.tr

Özet

Namazda imama uyma anlamındaki iktidâ konusu, birçok açıdan fıkıh kitaplarının ilgili bölümünde incelenmiştir. Biz, bu makale çerçevesinde iktidânın sadece üç yönünü ele alacağız. Bunlar, namazda kendisine uyulan imamın itikadî mezhebi, fikhî/amelî mezhebi ve imamın dinin emir ve yasaklarına uyup uymaması manasında fâsıklık meseleleridir. Bu meseleleri seçmemizin nedeni, İslam tarihinde hem tarihî, hem siyasi nedenlerle meydana gelen bazı ayrışmaların bu fikhî meselelerin ortaya çıkmasında rolü olmasıdır. Mezheplerin doğuşu ve belirginleşmesi ile beraber, farklı bir mezhepten olan kişinin arkasında namaz kılınıp kılınmayacağı, kılınırsa ne olacağı gibi sorular zihinleri meşgul etmiş, fakihler bu sorulara bazı cevaplar ve hükümler üretmişlerdir. Bu hükümlerin tarih boyunca İslam ülkeleri ve şehirlerindeki uygulamalara da tesirleri olmuştur. Günümüzde de, özellikle birden fazla mezhep müntesibinin beraber yaşadığı yerlerde bu sorular tekrar gündeme gelmektedir. Amacımız bu konudaki fikhî birikimi incelemek ve bu meselede izlenebilecek yolu araştırmaktır.

Anahtar kelimeler: İktidâ, mezhep farkı, fâsık, cemaat, imam.

Abstract

Three Issues About "Iqtida"

Iqtida, which means following imam during salah (prayer), has been studied in fiqh books. I deal with just three aspects of iqtida in this paper. These are; the belief and fiqh sect of imam who leads the prayer and the sinfulness of imam. The reason why I have chosen these issues is that some historical and belief disputes occurred during Islamic history gave rise to some fiqh debates. With rising and crystallizing of sects, it has been started to debate over that is it possible to follow someone opposing your sect in prayer. The jurists offered various solutions to this question. Even today, the questions about this issue appear, especially in regions where different sects' followers live together. I aim at investigating the fiqh literature on this subject and searching for the path to be followed.

Keywords: Iqtida, difference of sect, sinner, imam.

Giriş

Ehl-i sünnet'in inanç esaslarına dair yazılmış en özlü kitaplardan birisi olan Ebû Hafs Necmüddîn Ömer en-Neseffî'nin (ö. 537/1142) *Akâid* metnindeki hükümlerden birisi

de her berr ve fâcirin arkasında namaz kılmanın caiz olacağıdır.¹ Buradaki berr ve fâcir ifadeleri bu hükme mesnet teşkil eden hadisten doğrudan alınmıştır. Bu, “berr ya da fâcir, her müslümanın arkasında namaz kılın” hadisidir.² *Berr*, iyi, sâlih ve doğru insan manasına gelirken, *fâcir*, günahkâr ve fâsık manalarını ifade etmektedir. Fıkıh ilmine dair kitapların namazda imamet konusunu ilgilendiren bu hükmün, inanç esaslarını hem de özlü bir biçimde ele alan bu kitapta yer almasının hikmeti ne olabilir sorusu akla gelebilir. Bu soruya, Neseî'nin *Akâid* metnini şerheden Sa'düddîn et-Teftâzânî (ö. 792/1392) şöyle cevap vermektedir:

“[Müellif Neseî], ilm-i kelâmın makâsıdını, zât ve sıfât, ef'âl ve meâd, nübüvvet ve imamet bahislerini Ehl-i İslâm kanununa ve Ehl-i sünnet ve'l-cemaat yöntemine göre anlatıp bitirince, Ehl-i sünnet'in, Mu'tezile, Şîa, feylesoflar, mülhidler ve diğer bid'at ve hevâ ehli muarızlarından ayrıldığı bazı meselelere dikkat çekmeye girişmiştir. Bu meseleler ister fûrû-ı fıkha, isterse akaide ilişkin bazı cüzî meseleler olsun”.³

Teftâzânî'nin de işaret ettiği gibi; bazı meseleler fıkıh ilminin, hatta fıkıhın sadece ibadetlerle ilgili ahkâmını derleyen ilmihal tarzı kitapların cüzî bir konusu gibi görünse de, aslında ilişkili olduğu esaslar bakımından dinin en temel meseleleri manasında “*el-fıkhü'l-ekber*”in veya “*usûlü'd-din*”in bir konusu haline gelebilir. Namazda kendisine uyulacak imamda aranan vasıflar konusu da buna bir misaldir. Zira namazda imamet ve imamete geçecek kişiye uyma (iktidâ) meselesi bir yönüyle müslümanın sahip olduğu inanç esaslarıyla ilgilidir.

¹en-Neseî, Ömer, *Akâid*, Thk. Muhammed Adnan Derviş, yy., trs., s. 241. Beyâzîzâde (ö. 1098/1687), *el-Usûlü'l-münîfe*'sinde bu esası doğrudan *el-Fıkhü'l-ebzat*'tan nakille vermektedir: “*el-Fıkhul-ebzat'ta dedi: Müminlerden her berr ü fâcir imamın arkasında namaz caizdir, sana sevabı, ona günahı vardır*”, Beyâzîzâde, Ahmed b. Hasan, *el-Usûlü'l-münîfe li'l-İmâm Ebî Hanîfe*, Thk: İlyas Çelebi, İFAV Yay., İstanbul, 2000, s. 151. Aynı ifadenin benzeri Tahâvî'nin akide metninde de yer alır: “*Ehl-i kiblede her berr ü fâcirin arkasında namaz kılmayı ve öldüklerinde cenaze namazı kılmayı (uygun, caiz) görürüz*”, et-Tahâvî, Ebû Ca'fer, *el-Akâidetü't-Tahâviyye*, Haz: Ömer Abdullah Kâmil, Beyrût, 2003, s. 48. Burada fazla olan ehl-i kible ifadesidir.

² Hadisi Mekhûl, Ebû Hüreyre'den rivayet etmiştir. Hadis, kaynaklarda şu ifadelerle geçmektedir: “*Berr olsun fâcir olsun, büyük günah işlese dahi, her müslümanın arkasında farz namazı kılmak size vaciptir*”, Ebû Dâvûd, *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, Salât, 63 (hadis nu. 594 (I, 397)); “*Berr olsun fâcir olsun, hatta büyük günah işlesin, her müslümanla namaz kılmak size vaciptir, berr olsun fâcir olsun, hatta büyük günah işlesin, her emîr ile cihad size vaciptir, berr olsun fâcir olsun, hatta büyük günah işlesin, her müslümanın (cenaze) namazını kılmak size vaciptir*”, ed-Darekutnî, Ali b. Ömer, *Sünen*, Thk: Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî, Medine, 1966, II, 57; “*Berr veya fâcir her müslümanın arkasında namaz kılınız, arkasından (cenaze) namazını kılınız*”, Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebir*, Thk: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Kâhire, 2011, VII, 325.

³ Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, tahkik: Muhammed Adnan Derviş, yy., trs., s. 241-242.

Namaz ibadeti, İslam'ın üzerine kurulduğu beş esastan biri, yani İslam'ın şiarı sayılan temel göstergelerindendir. Bu ibadetin sadece Allah ile kul arasındaki münasebeti tesis etme özelliği yoktur, bundan başka içtimai tarafları da vardır. Oruç, zekât, kurban gibi özellikle icrası bakımından ferdîlik taşıyan ibadetlere karşılık, namazda cemaatle ifa edilme tarafı öne çıkar. Cuma ve bayram namazlarının eda edilme şartlarından biri de cemaattir. Dolayısıyla namaz ibadetini emreden, nasıl yapılacağını beyan eden ayet ve hadislerde meselenin bu yönüne de temas eden ifadeler ve işaretler mevcuttur. Mesela, namazda cemaat o kadar mühimdir ki, savaş gibi en zorlayıcı bir durumda dahi bu hususiyet ihmal edilmez; uygulaması zor da olsa namaz cemaatle eda edilir.⁴ Bilahare fıkıh edebiyatında “*salâtu'l-havf* (=korku namazı)” adı verilecek olan bu şekilde namaz edasının hükümleri fıkıh kitaplarında tarif ve beyan edilmiştir.⁵

Sadece bir mabet olmayıp, aynı zamanda diğer pek çok işlevi de olan mescit, sözlük anlamı olarak namazın bir rüknü olan secdenin yapıldığı yer manasına gelir. Mescitlerin kurulması, oralarda yapılacak ibadetin sadece Allah'a has kılınması vb. hükümlerin Kur'an'da birçok yerde ifade edildiğini görmekteyiz.⁶ Namaz-cemaat-mescit birlikteliği anlayışı o kadar önemlidir ki, kötü niyetle ve müslüman toplumunu ve cemaatini bölmek amaçlı kurulan yerler “*mescid-i dırâr*” olarak adlandırılmış⁷ ve bunların yıkılması emredilmiştir.⁸

Hadislerde namazın cemaatle ifa edilmesine dair teşvikler oldukça fazladır.⁹ Öyle ki, fıkıh âlimlerinden bir kısmı erkekler için cemaate katılmanın farz derecesinde bir zorunluluk olduğunu söyleyebilmişlerdir.¹⁰ Bu kadar önem verilen cemaatle namazın kim tarafından kıldırılacağı da aynı şekilde önem kazanmaktadır. İmamlığa kimin daha layık olduğu, kimlerin kimlere namazda iktidâ edebileceği, bu çerçevede körlük, çolaklık, topallık gibi bedensel engeli olanların bu açılardan sıhhatli olanlara, kadınların erkeklere, teyemmümlünün abdestliye, oturanın ayaktakine imamlık yapıp yapamayacağı

⁴ 4/Nisâ/102.

⁵ Mesela bkz. Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, İstanbul, trs., s. 88-90; İbrahim el-Halebî, *Multeka'l-ebhur*, İstanbul, 1292, I, 172-173.

⁶ İçinde “mescid” kelimesi geçen ayetler için bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Çağrı Yay., İstanbul, 1987 (Riyâd, Mektebetu'l-Haremeyn baskısından ofset), s. 345.

⁷ 9/Tevbe/107.

⁸ M. Asum Köksal, *İslâm Tarihi*, Köksal Yay., İstanbul, 2006, VII, 340-345.

⁹ Mesela bkz. Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Ezân, 29-37.

¹⁰ Hanbelî mezhebine göre farz namazların cemaatle edası farz-ı kifâye değil, farz-ı ayndır, el-Makdisî, Şerefüddin, *el-İknâ li-tâlibi'l-intifâ*, Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, Riyâd, 1999, I, 245.

vb. birçok mesele fıkıh kitaplarının “imamet” ve/veya “iktidâ” bahislerinde enine boyuna incelenmiştir.¹¹ Biz, bu makale çerçevesinde namazda imama uyma anlamında iktidâ kavramına, özellikle imamın inanç veya amelde sahip olduğu mezhep ve bu inanç ve amelinin davranışlarına yansımaları açısından bakacağız. Yani, imamın benimsediği itikadî veya amelî/fikhî mezhebin ve yaşantısının dine uygun olup olmamasının ona uyulması konusunda nasıl bir tesiri olduğunu fıkıh mezheplerinin bu konuya dair ortaya koyduğu hükümler ve gerekçelendirmeler üzerinden inceleyeceğiz. Burada itikadî mezhep derken şu hususu özellikle hatırlatmamız gerekiyor: İlk fikrî ayrışmalar sonrası, Ehl-i sünnet cephesi Ehl-i sünnet çizgisi dışında olanları, diğer fırkalar da kendisinden olmayanları ehl-i bid’at (veya ehl-i hevâ) olmakla itham etmiştir. Dolayısıyla fıkıh kitaplarında imamet ve benzeri bahislerde çokça kullanılan ehl-i bid’at teriminden, farklı itikadî mezhep ve fırkalara mensup kişileri anlayabiliriz.¹²

Farklı mezheplere ait fıkıh kitaplarına ve ilgili diğer literatüre göz gezdirdiğimizde bu çerçevedeki tartışmaları aslında üç noktada toplayabileceğimizi görürüz. Bunlar;

- a) İmamın itikadî mezhebinin farklı olması (usûlde muhalif)
- b) İmamın amelî/fikhî mezhebinin farklı olması (fürû’da muhalif)
- c) İmamın dinin emir ve yasaklarına aykırı hareketlerinin olması (fâsık olması)

Aslında fâsıklık konusu diğer iki farklılıktan ayrı ve uzak düşünülebilir. Ancak bu konu fakihlerce ele alınırken birbiriyle bağlantılı görülmüştür. Dolayısıyla biz de bu üç meseleyi beraber ele almakta fayda görüyoruz.

1. İtikadî Görüş Farklılığının İktidâya Tesiri

Peygamberimizin vefatının ardından sahabiler arasında çeşitli konuların çeşitli hadiseler vesilesiyle tartışıldığı ve neticede farklı düşüncelerin ortaya çıktığı tarihî bir gerçektir. Hz. Osman’ın (ö. 35/656) şehit edilmesi, Hz. Ali’nin (ö. 40/661) hilafeti, Muâviye b. Ebû Süfyân’ın (ö. 60/680) Hz. Ali’ye muhalefeti, Cemal ve Sıffin savaşları gibi hadiseler büyük çoğunluğu sahabe olan ilk müslümanlar arasındaki fikir ayrılıklarını derin-

¹¹ Mesela bkz. el-Cezîrî, Abdurrahman, *Kitâbü’l-Fıkh ‘ale’l- mezâhibi’l-erba’a*, Çağrı Yay., İstanbul, 1987, I, 404-443. Ayrıca bkz. Yavuz, Yunus Vehbi, “İktidâ”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2000, C. XXII, s. 54-55.

¹² Bu iki terimin gelişimi hakkında geniş bilgi için bkz. Yavuz, Yusuf Şevki, “Ehl-i bid’at”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 1994, C. X, s. 501-505; a. mlf., “Ehl-i ehvâ”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 1994, C. X, s. 505-507.

leştirmiş, başlangıçta daha çok siyasi gibi görünen, gittikçe itikadî bir hâl alan bu ayrışmalar sonraki yüzyıllar boyunca müslümanların fikir ayrılıklarını ve itikadî mezheplerini etkileyen bir sebep olmuştur. Fıkıh mezheplerinin oluştuğu ve geliştiği dönemde müslümanların büyük çoğunluğunun Ehl-i sünnet adı verilen ana gövdede kaldığı, Şîa, Hâricîler, Mu'tezile ve diğer görüş sahiplerinin ise Ehl-i sünnet tarafından en hafif tabirle ehl-i bid'at veya ehl-i ehvâ olarak adlandırıldıkları tespiti yapılabilir. Biz, çalışmamızın bu bölümünde, öncelikle Ehl-i sünnet fıkıh mezheplerinin, daha sonra Şîa ve diğer itikadî mezheplerin fıkıh ulemasının bu ayrışmanın imamete ve iktidâya tesirine dair ortaya koydukları görüşleri inceleyeceğiz.

Hanefî mezhebinin temel metinlerine baktığımızda bu konuda ayrıntı veren bir isim olarak Serahsî'yi (ö. 483/1090) görmekteyiz. O, yukarıda işaret ettiğimiz "her berr ve fâcirin arkasında namaz kılınız" hadisini¹³ zikreder. Ayrıca Ebû Yûsuf'un (ö. 182/798) *Emâlî'* de, "ben hevâ ve bid'at sahibinin imametini hoş görmem. Çünkü bunların imam olmaları halinde insanların onlara namazda iktidâya rağbeti azalır" dediğini aktarır. Dolayısıyla o, cemaati azaltacağı için bid'at ve hevâ sahiplerinin imametinin mekruh olmakla beraber geçerli olduğunu ifade etmiştir.¹⁴ Kâsânî (ö. 587/1191) ise, "bid'at ve hevâ sahibinin arkasında namaz kılınmaz"¹⁵ şeklinde farklı bir görüş aktarmakla beraber mezhepte kuvvetli ve muteber görüşün, bid'at ve hevâ sahibinin bu görüşü onu küfre götürme derecesine varmadığı sürece arkasında kılınan namazın geçerli sayılması şeklinde olduğunu söyler. Tabi ki burada da kılınan namazın kerâhetle geçerli olduğu tekrar ifade edilmiştir.¹⁶ İtikadî mezhebi bakımından Ehl-i sünnet'in haricinde kalanlara dair bu klasik dönem müelliflerinin fazla ayrıntıya girmeyen görüşlerine karşılık, daha sonraki dönem müellifler hem ayrıntı vermekte hem de müşahhas mezhep ve fırka isimleri zikretmektedirler. Mesela Hidâye şârihi İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) şu ilkeyi koymaktadır:

"Kim ehl-i kiblemizden ise ve aşırılığı (*guluww*) küfrüne hükmedilecek dereceye varmamışsa, arkasında namaz kerâhetle caizdir."¹⁷

İbnü'l-Hümâm, daha sonra, bu ilkeyi örneklendirmek için bazı meseleleri zikretmektedir. Şefaât, rü'yetullah ve kabir azabını inkâr eden kişilerin arkasında namaz

¹³ Ebû Davûd, *Salât*, 63; Dârekutnî, II, 57; Beyhakî, VII, 235.

¹⁴ es-Serahsî, *Şemsü'l-eimme, el-Mebsût*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrût, 1986, I, 40.

¹⁵ el-Kâsânî, Alâuddin, *Bedâi'ü's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, trs., I, 157.

¹⁶ el-Kâsânî, *Bedâi'ü's-sanâi'*, I, 157.

¹⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, Beyrût, trs., I, 304.

kılınmaz. Ancak bu kabul etmeyişi doğrudan ret ve inkâr değil de tevil yoluyla olursa bunların arkasında namaz caiz olur. Mesela Allah'ın rü'yeti onun azameti ve celali sebebiyle mümkün değildir diyen kişi kâfir değil bid'atçıdır. Yine, Müşebbihe mezhebinden olan birisi Allah'ın eli ve ayağı vardır ve cisimdir derse kâfir olur, ancak bunlar bizim bildiğimiz cisimler gibi değildir (*cismün lâ ke'l-ecsâm*) şeklinde tevil yaparsa bid'atçıdır, arkasında namaz kerâhetle caizdir. Bir başka misal, miracın inkârıdır. Hz. Muhammed'in Beytü'l-Makdis'e kadar yürüyüşünü (*isrâ*) inkâr küfrü gerektirirken bundan sonrasını inkâr bid'atçı olmayı gerektirir, yani arkasında namaz kerâhetle caizdir.¹⁸ Şîa'yı da Râfizîler olarak adlandıran İbnü'l-Hümâm, bunların kendi içinde çeşitli gruplara ayrıldığını, bu gruplar içinde sadece, Hz. Ali'yi diğer üç halifeden üstün görenlerin bid'atçı olduğunu, diğerlerinin ise iman çizgisinin dışında olduklarını, dolayısıyla arkalarında namaz kılınmayacağını ifade eder.¹⁹ Bu bilgiler çerçevesinde diyebiliriz ki, Hanefî fakihlere göre inanç esasları bakımından Ehl-i sünnet'e muhalif olanların farklı itikat ve düşünceleri (*bid'at ve hevâ*) aşırılığa (*guluuv*) varmamışsa ve sahibini küfre götürme derecesine ulaşmamışsa, bu kişiler arkasında namaz kılmak mekruh olmakla beraber caizdir.

Mâlikî mezhebinin ilk kaynaklarından olan *Müdevven'e*deki rivayetler, usûlde Ehl-i sünnet'in haricinde kalan görüş ve itikat sahiplerinin arkasında namazı men'etmektedir. Mesela İmâm Mâlik'e (ö. 179/795) Hâricîlerin hâkimiyeti altındaki bir yerde imama uyulma konusu sorulmuş, o da eğer imamın ehvâ ehli olduğu biliniyorsa uyulmayacağını söylemiştir. Bir defa da Kaderîlerin arkasında namaz kılınma meselesi sorulmuş, İmâm Mâlik ise bu kez siyasi bir cevap vermiştir. Yani, eğer arkalarında namaz kılmadığın takdirde sana bir zarar vereceklerinden çekiniyorsan onların arkasında namaz kıl ve daha sonra o namazı (Cuma namazını) öğle namazı olarak iade et, demiştir.²⁰ Bu ayrıntı bize gösteriyor ki Mu'tezile'nin ve fikirlerinin hâkim olduğu o dönemlerde özellikle Cuma ve bayram namazlarını yöneticilerin kıldıracağı düşünülecek olursa, bu namazlara katılmama ve Ehl-i sünnet dışı düşüncelere sahip olan yöneticilerin veya onların tayin ettikleri imamların arkasında namaz kılmama yönetime muhalefet anlamına gelmekteydi. Bu da, kişinin canını tehlikeye atması demektir. Dolayısıyla İmâm Mâlik'in bu fetvası, sadece zaruret durumunda usûlde muhalifin arkasında namaz kılınabileceğini, tabii şartlarda ise onlara iktidânın caiz olmadığını gösteriyor. Mâlikî mez-

¹⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 304.

¹⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 304.

²⁰ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1905, I, 83-84.

hebinin sonraki dönem metinleri de aynı görüşü tekrarlamakta, yani usûlde muhalif olanın arkasında kılınan namazın sahih olmayıp, iadesi gerektiğini bildirmektedir.²¹

İmâm Şâfi'î (ö. 204/820) bid'atini izhar eden kişinin imamlığını geçerli saymakla beraber bu namazın mekruh olduğu söylemiştir.²² Şâfi'î mezhebinde kural bu olmakla beraber kimin ehl-i bid'at, kimin ehl-i bid'atin de ötesinde küfür sınırına geçtiği konusunda farklı örnekler verilmiştir. Mesela, açık bir şekilde Allah'a cisim nispet edenler ve Allah'ın cüziyâtı bildiğini inkâr edenler tekfir edilmiştir. Bazı Şâfi'î imamlarından; Kur'ân'ın mahlûk olduğu görüşüne sahip olanların da kâfir sayılması gerektiği görüşü rivayet edilmiş olmakla beraber mezhepte asıl olan görüş bunların en fazla ehl-i bid'at sayılabilecekleri yönündedir. Dolayısıyla bunların arkasında kılınan namaz mekruh sayılmakla beraber caizdir. Hatta Şâfi'î'nin kendisine bu şekilde bir görüş isnat edilmişse de bunu tevil eden sonraki ulema, "buradaki küfürden maksat dinden çıkmak, ret ve inkâr anlamında değil, küfran-ı nimet manasındadır" demişler ve bu teville giderken, Ehl-i sünnet'in asırlardır bu kişilere her konuda müslüman muamelesi yapıyor olmasını gerekçe göstermişlerdir.²³

İmâm Ahmed b. Hanbel'den gelen rivayetlere göre ehvâ ehlinin arkasında namaz kılınmaz. Cuma ve bayramlar bunların arkasında kılınırsa iade edilir.²⁴ Hanbelî mezhebi fakihlerinden Buhûfî (ö. 1051/1641), fâsıkı amelde ve itikatta fâsık diye ikiye ayırdıktan sonra itikada fâsıkı Hâricî ve Râfizîleri örnek verir.²⁵ İbn Kudâme (ö. 620/1223) ise, arkasında namaz kılınması sahih olmayan bid'atçı denince anlaşılması gerekenin, bid'at sayılan bir itikadı olan kimse değil, bu itikadının propagandasını yapan davetçi bid'atçı olduğunu belirtir.²⁶

Ehl-i sünnet mezheplerinin klasik görüşlerini özetleyecek olursak, Hanefî ve Şâfi'îlere göre usûlde muhalif olanın, yani Ehl-i sünnet'in inanç ilkelerine aykırı bir inanç ve görüşe sahip olanın arkasında namaz kılmak mekruh olmakla beraber sahih iken, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre Ehl-i sünnet haricindeki bir kişinin arkasında

²¹ Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebir 'alâ Muhtasari'l-Halil*, Dâru'l-Fikr, yy., trs, I, 327.

²² eş-Şâfi'î, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, trs., I, 166.

²³ en-Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Ulûm, Kâhire, trs., IV, 253-254.

²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1984, II, 23, 27. Hanbelî mezhebindeki diğer bir görüşe ise Cuma ve bayram namazını başkasının arkasında kılma imkânı yok ise iade edilmesi gerekmezken sahihtir, Şerefüddîn el-Makdisî, *el-İknâ'*, I, 256.

²⁵ el-Buhûfî, Mansûr b. Yûnus, *Keşşâfül-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyâd, 2003, I, 568.

²⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 22.

namaz kılınmaz. Bu son iki mezhep fakihlerine göre, Cuma ve bayram namazları zaruret halinde kılınabilirse de, bu durumda o günün öğle namazının iadesi tavsiye edilir.

Ca'ferî (İmamiyye-İsnaaşeriye) fıkhnın önde gelen temsilcilerinden biri olan Ebû Ca'fer et-Tûsî (ö. 460/1067), tevhid, adl, nübüvvet ve oniki imamın imamlığı gibi temel itikadî esasları kabul etmeyen birinin arkasında kılınan namazın geçerli olmayacağını belirtmiştir.²⁷ Bu esaslardan özellikle oniki imam inancının imanın olmazsa olmaz şartı olduğuna dair Ca'ferî fıkhi kitaplarında birçok rivayet vardır.²⁸

Ca'ferî fakihlerine göre oniki imam inancı önemli bir iman umdesi olduğu için bu inanca sahip olmayanlar, başta Ehl-i sünnet olmak üzere iktidâya elverişli değillerdir, dolayısıyla arkalarında kılınan namaz sahih değildir. Hatta, isnaaşeriye inancını kabul etmeyen diğer Şîa fırkaları, mesela Keysâniyye, Nâvusiyye, Fathiyye, Vakfiyye müntesipleri de bu yüzden arkalarında namaz sahih olmayan kişilerdir.²⁹ Kural bu olmakla beraber, Ca'ferî fıkhi kitaplarında imamet ve iktidâ konusunda da, Şîa'nın takiyye ilkesine vurgu vardır. Şöyle ki, isnaaşeriye inancını kabul etmeyen birisinin arkasında takiyye olarak namaz kılınırsa ona uymaya niyet edilmez. Muktedî, namaz kıraat yönünden ister cehri ister gizli olsun, muhakkak kıraatte bulunmalıdır.³⁰ Ca'ferî literatürde kendilerinden olmayana namazda uyma konusunda takiyye esasının tatbikine dair ilginç rivayetler bulunmaktadır. Bunları derleyen Nûrî et-Tabersî (ö. 1320/1902), mesela şöyle bir rivayete yer vermektedir:

*"Kim münafikların (isnaaşerî olmayanları kastederek) arkasında takiyye ile namaz kılar-
sa oniki imamın arkasında namaz kılmış gibidir".³¹*

Bu ve benzeri rivayetlere bakıldığında, isnaaşerî olmayan birisinin arkasında namaz kılmak durumunda kalan ve bir takiyye gereği olarak dıştan uyan ama içinden uymayan kişinin yaptığı bu fedakârlık karşısında büyük mükâfatlarla müjdelendiğini görüyoruz. Sonuç olarak, Ca'ferî fakihleri isnaaşerî inancına sahip olmayan müslümanları iman bakımından eksik gördükleri için, takiyye hariç, arkalarında namaz kılmayı geçersiz görmekteirler.

²⁷ et-Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen, **el-Mebsût fî fıkhi'l-İmâmiyye**, el-Mektebetü'l-Murtazaviyye, Tahran, 1387, I, 152.

²⁸ Tabatabâî, **Müstemsekü'l-'urveti'l-vüskâ**, Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, Beyrût, 1965, VII, 318.

²⁹ Tûsî, **en-Nihâye fî mücerredî'l-fikh ve'l-fetâvâ**, Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, Beyrût, 1987, 112-113.

³⁰ Tûsî, **en-Nihâye**, 113.

³¹ et-Tabersî, Nûrî, **Müstedrekü'l-vesâil**, VI, 457.

Zeydiyye mezhebinin imamı olan Zeyd b. Ali (ö. 122/740) *el-Mecmû* adlı eserinde bu konuda şu hükmü vurgulamaktadır:

“Harûriyye, Mürcie ve Kaderiyye’nin arkasında namaz kılınmaz. Hz. Muhammed’in âline karşı savaş açanların arkasında da kılınmaz”.³² Bu ifadeleri şerh eden Zeydî fıkıh âlimi Seyyâğî (ö. 1221/1806), Harûriyye ile Hâricîlerin, Mürcie ile imanı amelden ayrı tutan fırkanın, Kaderiye ile ise Mu’tezilenin kastedildiğini belirtmiş, Ehl-i beyte savaş açanlar ifadesi ile de, onlarla bilfiil haksız bir şekilde savaşanlar yahut savaşmayı helal sayanların kastedildiğini söylemiştir.³³ Zeydiyye mezhebine ait bu temel kaynak ışığında, Zeydîlerin, en azından Ehl-i sünnet’in arkasında namaz konusunda olumlu bir duruş sergilediklerini söyleyebiliriz.

2. Fıkhî Mezhep Farklılığının İktidâya Tesiri

Burada, itikatta bir olmakla beraber fürû’da mezhebi farklı olan kişilerin birbirine imameti, diğer bir ifade ile fürû’da mezhebi farklı olana uyulup uyulamayacağı konusuna mezheplerin görüşleri açısından yer vereceğiz. Burada şunu hemen belirtelim ki, özellikle ilmihal türü kitaplarda çokça geçen “mezhep farklılığının iktidâya tesiri yoktur” genel kuralının ne kadar geçerli olduğu veya istisnalarının neler olduğunu da burada tartışacağız.

Fıkhî mezheplerin teşekkülü ve ayrışması, itikadî bölünmelere nazaran daha geç bir döneme tekabül ettiği için kurucu imamlar ve talebelerinin eserlerinde mezhep farklılığının iktidâya tesirinden söz edilmez. Ancak geç dönem kaynaklarında, doğrudan, bir Hanefînin Şâfi’îye, ya da Mâlikîye iktidâsı somut bir şekilde tartışılmıştır.

Hanefî mezhebinin kaynaklarından Serahsî’nin *Mebûsût*’unda bir ilke olarak “Kural, muktedî imamının namazının fasit olduğunu düşünüyorsa kendi namazının da fasit olmasıdır”³⁴ denmektedir. Bu ilkeye göre bir Hanefî, abdest almada veya abdestin bozulmasında, ya da namazda kendi mezhebi kurallarına göre, uyduğu imamın namazı bozucu bir iş (*müfsid*) yaptığını yakinen görürse ona uyamaz. Çünkü imamının namazı kendi inancına göre fasittir. Onun namazı üzerine kendi namazını bina etmemelidir. Geç dönem kaynaklardan İbnü’l-Hümâm, bu konuda çeşitli nakiller yaptıktan sonra, farklı görüşler olsa bile esas olanın, fıkhî mezhep farklılıklarının iktidâya engel teşkil etmeme-

³² Zeyd b. Ali, *el-Mecmû*, Dârü’l-Cil, Beyrût, trs., II, 88 (şerhi *er-Ravdu’n-nadîr* içinde).

³³ es-Seyyâğî, Şerefüddin Hüseyin b. Ahmed, *er-Ravdu’n-nadîr şerhu’l-Mecmû*, Dârü’l-Cil, Beyrût, trs, II, 89-90.

³⁴ Serahsî, *el-Mebûsût*, I, 216.

si olduğunu belirtir. Onun aktardığına göre Kâdihân (ö. 592/1196), bu cevazı bazı kayıtlarla sınırlamıştır. Mesela imam, mezhebinde mutaassıp olmamalı, özellikle ihtilafı konularında ihtiyatlı davranmalıdır. Şâfi'î bir imamın başının en az dörtte birini meshetmesi gibi.³⁵ Eğer imam kendi mezhebine göre şart veya rükün olan bir şeyi terk ederse ne olur sorusunun cevabında da mezhebin muteber görüşü namazın gene sahih olmasıdır. Çünkü muktedî hakkında geçerli olan kendi görüşüdür.³⁶ Mesela Şâfi'î mezhebinde abdestin vâciplerinden olan bir hususu mesela niyeti terk eden bir Şâfi'î'nin kıldıracağı namazda Hanefî bu durumu bilerek ona uysa Hanefî'nin namazı sahihtir, zira kendi mezhebi açısından bunlar şart değildir. Her ne kadar Hanefî mezhebi fıkıh âlimleri genelde bu konuda ittifak etmişse de, şunu da söylemekten geri durmamışlardır: Eğer o camide veya bölgede kendi mezhebinden olan imam varsa, başka bir mezhepten olan imama uymak yerine kendi mezhebinden olan imamı tercih etmesi evlâdır.³⁷

Mâlikî mezhebine göre de ilke, fûrû'daki ihtilafın iktidâya engel olmamasıdır.³⁸ Bu ilkenin anlaşılmasında ise namazın sıhhati ve mahiyeti ayrımı yapılmış, namazın sıhhatinde imamın, mahiyetinde ise muktedînin mezhebine itibar edilmiştir. Şöyle ki, namazın sıhhatinden anlaşılması gereken namazın öncesindeki şartlar yani abdest vb. ile alakalı hususlardır. Mahiyeti ile kastedilen ise rükünleridir. Mesela bir Malîkî, selamın rükün olduğunu kabul etmeyen bir Hanefînin arkasında namaz kılsa ve Hanefî imam namazından selamla çıksa muktedînin namazı sahihtir. Ancak selamdan başka bir hareketle namazdan ayrılrsa muktedînin namazı bâtıldır. Çünkü namazın doğrudan mahiyeti ile ilgili bir rükün zarar görmüştür.³⁹ Sonuç olarak Mâlikî mezhebinde, iktidânın sıhhati namazın rükünlerinin yerine gelmesine bağlanmıştır diyebiliriz.

Şâfi'î mezhebinde de aynı kural devrededir. Buna göre, muktedî namazının batıl olduğunu bildiği imama uymaz. Mesela bir Şâfi'î, kadına dokunan ve bundan dolayı abdest almayan bir Hanefîye uyamaz. Ama tersi olursa, yani kan aldırın ve bundan dolayı abdest almayan bir Hanefîye uyarsa namazı geçerlidir. Çünkü muktedînin niyetine

³⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 381.

³⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 381.

³⁷ İbn Âbidîn (ö. 1252/1836)'in nakline göre Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) şöyle demiştir: "Zamanımızda olduğu gibi her mezhebin imamı varsa en doğrusu kendi mezhebinden olan imama iktidâdır, ister önce ister sonra kılsın. Bunu (bu hüküm ve anlayışı) bütün müslümanlar güzel görmüş, müminlerin cumhuru bunla amel etmiştir. Nitekim Haremeyn, Kudüs, Mısır ve Şam halkı da böyle yapmaktadır", İbn Âbidîn, *Hâşiyetu Reddî'l-muhtâr*, İstanbul, 1984, I, 564.

³⁸ Halîl, *Muhtasar*, I, 333.

³⁹ ed-Dusûkî, Muhammed b. Ahmed, *Hâşiyetu's-şerhi'l-kebîr*, Dâru'l-Fikr, yy., trs., I, 334

itibar edilir.⁴⁰ Tabi ki, burada muktedînin görevi imamının ne yaptığını özellikle abdest konusunda araştırmak değil, ona karşı hüsnü zan beslemek ve ihtilaflı konularda dikkat ettiğini düşünmektir.⁴¹

Hanbelî mezhebinde ise fûrû'da muhalif olanlara uymak kayıtsız bir şekilde caiz ve sahihtir. Çünkü sahabe, tabiîn ve diğer selef fûrû'da birçok konuda ayrı düşmüş iseler de namazda birbirlerine uymuşlardır. Bu da, bu konuda bir icmânın oluştuğunu gösterir. Çünkü mezhebi farklı olan muhalif ya isabet etmiş ya da hata etmiştir. Hatta imamın, muktedînin itikadına göre, rûkûn veya şart olan bir şeyi terk ettiği biliniyorsa bile İmâm Ahmed b. Hanbel'in tercih edilen görüşüne göre ona uymak sahihtir.⁴²

Sonuç olarak; meşhur dört Ehl-i sünnet fıkıh mezhebine göre fûrû'da muhalif olanın arkasında namaz kılmak sahih olmakla beraber bu genel ilkenin tatbikinde bazı ayrıntılar mevcuttur. Ayrıca, fakihlerin bu konudaki ifadelerinden ve konuyu ele alış tarzlarından bizim anladığımız, bu meselenin istisnai bir durum olarak görüldüğüdür. Yani aslolan, evlâ olan, hatta ihtiyata uygun olan kendi mezhebinden olan bir imama uymaktır. Ancak, istisnai olarak bir başka mezhepten olan imam uyulursa dikkat edilmesi gereken durumları zikretme sadedinde bu hükümleri vaz'etmişlerdir. Doğrusu, tarihî uygulama da bunu göstermektedir. Halkın büyük çoğunluğu belli bir mezhebe mensup şehir ve bölgelerde o mezhebi benimsemiş imamlar tayin edilmişlerdir. Ancak farklı mezheplerin bir arada ve iç içe yaşadığı yerlerde ise bazen aynı mahallede hatta aynı camide birden çok mezhebin imamının namaz kaldırdığı vâkidir.⁴³

Ehl-i sünnet dışındaki mezheplerde de fûrû'da muhalifin arkasında namaz caizdir. Mesela Ca'ferî mezhebine göre namaza dair zannî meselelerde farklı düşünen birine iktidâ caizdir. Bunlar, isterse kendileri müctehid, isterse mukallit olsunlar.⁴⁴ İbâzîlerde de namaza dair meselelerde farklı içtihadı olanların arkasında namaz kılınır.⁴⁵ Bir önceki

⁴⁰ Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*, Dımaşk, 2002, s. 140.

⁴¹ eş-Şirbînî, Muhammed b. Ahmed, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, Dârü'l-Fikr, Beyrût, trs, I, 238.

⁴² İbn Kudâme, II, 28-29. Bu durumda o namazın iadesi gerekir şeklinde Ahmed b. Hanbel'den bir rivayet vardır, Buhûfî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, I, 570-571; İbn Müflih, *el-Mübdî' şerhu'l-Muknî'*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1997, II, 76.

⁴³ Şam'daki Emeviyye camii buna misal olarak verilebilir. Tarih kaynaklarına göre, bu camide aynı vakit namazını farklı mezhep mensupları kendi mezheplerinden olan imama uyarak sırayla kılmaktaydılar, bkz. Özel, Ahmet "Emeviyye Camii- Sosyal Hayattaki Yeri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 1995, XI, s. 110.

⁴⁴ Tabatabâî, *Müstemssek*, VII, 298.

⁴⁵ et-Tafeyyîş, Muhammed b. Yûsuf, *Şerhu Kitâbi'n-Nîl*, Dârü'l-Feth, Beyrût, 1972, II, 217-219.

bölümde, Ca'ferîlerin aktardığımız katı görüşlerine bakılırsa, usûlde kendilerine muvafık olup da fûrû'da farklı olabilecek kimse bulma ihtimali uygulamada zayıf görünmektedir.

3. Fâsıkın İmamlığı

Fâsıkın imamlığı konusu, fıkıh kitaplarının imametle ilgili bahislerinde üzerinde durulan önemli konulardan birisidir. Zira, makalemizin başında zikrettiğimiz hadis, farklı şekillerde anlaşılmaya müsait olduğu gibi, tarihî uygulamalar ve özellikle ilk dört halife sonrası dönemde devlet başkanlığı (*imamet-i kübrâ*) vazifesinin, dinin emirlerine riayeti ve dinine bağlılığı tartışmalı kişilerin eline geçmesi sebebiyle, bu kişilerin aynı zamanda başta Cuma ve bayram namazları olmak üzere namazlarda imamlık görevini de –sembolik olarak bile olsa- üstlenmiş olmaları konuyu tartışmalı hâle getirmiştir. Aynı zamanda bu konu, yukarıda işlediğimiz usûlde ve fûrû'da ihtilaf konusu ile de yakından ilişkilidir. Çünkü özellikle usûlde muhalifler, yani itikat olarak farklı düşünen kimseler dinin emirlerine riayette ne kadar titiz olurlarsa olsunlar, bid'at ve hevâ ehli olarak adlandırılmakla baştan itibaren imametleri şüpheli hale gelmiştir. Yine, yukarıda bahsettiğimiz gibi, Hanbelî mezhebi fakihleri fıskı amelde ve itikatta fısk şeklinde ikiye ayırmışlar, yani itikadî olarak Ehl-i sünnet'in temel ilkelerine muhalif durmayı da bir nevi fısk olarak adlandırmışlardır. Diğer taraftan amelde muhalifin de konuyla ilgili tarafı, kendi mezhebinde helâl ve müsamaha edilen bir davranışı işleyen kişiye, bu davranışı haram veya mekruh olarak gören muktedînin uyması halinde nasıl bir neticenin ortaya çıkacağıdır. Biz, bu ve benzeri meseleleri burada mezheplerin görüşleri açısından ele alacağız.

Hanefî mezhebine göre fâsıkın imameti kural olarak caizdir. Çünkü “her berr ve fâcirin arkasında namaz kılınız” hadisi gayet sarihtir. Ayrıca sahabilerin ve tabiînin başta Emevî valisi Haccâc b. Yûsuf (ö. 95/714) olmak üzere dönemlerindeki zalim ve fâsık idarecilere Cuma ve diğer namazlarda uymaları bunun açık bir göstergesidir. Bununla beraber, başka bir imama uyma imkânı mevcut iken, fâsıka iktidâ mekruhtur. Zira imamet makamı, Peygamberimizin makamına varis olmaktır, ona en çok benzeyen kişinin oraya geçmesi gerekir.⁴⁶

⁴⁶ Serahsî, **Mebsût**, I, 40; Kâsânî, **Bedâi'**, I, 156. Haccâc b. Yûsuf'un imam olması ve arkasında sahabe ve tabiînin namaz kılması bu hususta çokça zikredilen bir delildir. Hatta Hasen-i Basrî (ö. 110/728)'nin şöyle dediği rivayet edilir: “Bütün ümmetler bütün kötülükleri ile gelseler, biz de onlara sadece Haccâc ile mukabele etsek onlara (bu kötülük yarışında) galip geliriz, bkz. Serahsî, **Mebsût**, I, 40.

Mâlikî mezhebinde imametın şartlarından birisi de adalettir. Burada adalet, dinî emir ve yasaklara uyma, büyük günahları açıkça işlemekten sakınma manasındadır. Dolayısıyla azalarıyla büyük günah işleyen kişinin arkasında namaz kılınmaz. Bunlar fâsık sayılırlar. Günahlara örnek olarak da zina etmek, içki içmek, ana-babaya asi olmak zikredilmiştir. Mâlikîler, bu görüşlerine delil olarak “imamlarınız elçilerinizdir” hadisini⁴⁷ delil getirirler.⁴⁸ Karâfî, “berr ve fâcir her müslümanın arkasında namaz kılın” hadisini öne sürenlere cevap olarak, burada, arkasında namaz kılın emrinden maksadın sadece cenaze namazı olduğunu belirtir.⁴⁹ Mâlikî mezhebinde tercih edilen görüş bu olmakla beraber, arkasında namaz kılınmaz denilen fâsıkın umumi olarak büyük günah işleyen değil, namaza ilişkin bir hususta fısık ortaya çıkan demek olduğuna dair de bir görüş vardır. Mesela, sırf kibir ve gösteriş için imamlığa geçen veya bilerek namazın rükün ve şartlarından birini terk eden kimse gibi.⁵⁰

Şâfi’î mezhebinde fazilet, ahlak ve dine bağlılıkta kim öndeyse onun imameti tercih edilmekle beraber, zalim ve fâsıkların arkasında kılınan namaz da mekruh ancak geçerli sayılır. Bu görüşe delil olarak; bu konudaki meşhur hadis zikredilmiş,⁵¹ ayrıca sahabe ve tabiînin büyüklerinin dönemlerindeki zalim ve fâsık idarecilerin arkasında namaz kılmaları gösterilmiştir.⁵²

Hanbelî mezhebinde, büyük günah işleyenın arkasında namaz kılınmayacağı görüşü yanında kılınabileceğine dair rivayetler de bulunmaktadır. Burada bir tercih yapan İbn Kudâme, kılınmamasının asıl olduğunu, kılınabilir fetvasının ise Cuma ve bayramlarda başka bir çare olmaması durumunda uygulanacağını söyler.⁵³ Çünkü bu iki namaz ancak cemaat ve imamla kılınır. Fâsık imamın arkasında kılınmaz denilirse bu durumda namazların kaçırılmasına ve kılınmamasına sebep olur. Ama iki ayrı yerde Cuma ve bayram kılınır ve birisinin imamı âdil (fâsık olmayan) birisi olursa onun arkasında kıl-

⁴⁷ “İmamlarınızı hayırlılarından seçiniz, zira onlar sizinle Rabbiniz arasında elçidirler”, Beyhakî, **Sünen**, Salât, hadis nu. 5199 (VII, 605).

⁴⁸ Dusûkî, **Hâşiye**, I, 326-327; el-Karâfî, Şehabüddin Ahmed b. İdris, **ez-Zahîre**, Thk: Said Ahmed A’rab, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrût, 1994, II, 239.

⁴⁹ Karâfî, **Zahîre**, II, 239.

⁵⁰ Dusûkî, **Hâşiye**, I, 326-327.

⁵¹ “Berr ya da fâcir, her müslümanın arkasında namaz kılın”, Ebû Davûd, Salât, 63; Dârekutnî, II, 57; Beyhakî, VII, 325.

⁵² Şâfi’î, **el-Ümm**, I, 158-159; Nevevî, **el-Mecmû**, IV, 253.

⁵³ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, II, 23-24; a.mlf., **el-Kâfi fî fıkhî’l-İmâmi’l-mübeccel Ahmed b. Hanbel**, Thk: Muhammed Zühayr eş-Şâviş, el-Mektebü’l-İslâmî, Beyrût, 1982, I, 182-183.

mak gerekir. Fâsık, büyük günah işlemiş olan veya küçük günahlara ısrarla devam eden kişidir.⁵⁴

Sünni dört mezhebin fâsıkın imameti konusundaki görüşlerini özetleyecek olursak; Hanefî ve Şâfi'îler fâsık bir kişinin imam olmasını ve ona iktidâ edilmesini caiz görürken, Mâlikî ve Hanbelîler ise kural olarak fâsıkın imamlığını sahih görmezler. Cuma ve bayram namazları ise ancak başka bir seçenek olmaması halinde fâsıkın arkasında kılınabilir.

Ca'ferî mezhebinde imametın şartlarından biri de adalettir. Yani, dini konularda güvenilir ve emin olmaktır. İtikadı isnaaşeriye açısından düzgün olsa bile dini yaşantı açısından fâsık olan kişiye iktidâ edilmez. Mesela ana-babasına isyan eden, akraba ile ilişkisini kesen, içki içen vb. günahları işleyen bir kişi fâcir ve fâsık sayıldığı için arkasında namaz kılınması sahih değildir.⁵⁵

Zeydiyye mezhebinin bu konudaki görüşünü öğrenmek için müracaat ettiğimiz Seyyâğî'nin *er-Ravdü'n-nadîr*'inde, konuyu karşılıklı görüş ve delilleri inceleyerek ele aldığını görüyoruz. O, bu konuda meşhur bir hilaf olduğunu söyledikten sonra, Ehl-i beyt imamaları ve İmâm Mâlik'in fâsıkın arkasında namazın sahih olmadığı görüşünde olduklarını ve bu görüşü destekleyen birçok âyet ve hadisin olduğunu belirtir. Bu âyet ve hadisleri tek tek ele alan Seyyâğî, bu delillerin doğrudan fâsıkın imametini menetmedikleri sonucuna varır. Buna karşılık, Şâfi'î ve tabilerinin, Hanefîlerin ve Mu'tezilenin ise fâsıkın imametinin cevazına kâil olduklarını ifade eder, ardından delillerini tartışır. Vardığı sonuç, iki tarafın da delillerinin birbirine üstün gelmediği, dolayısıyla asla dönme gereğidir. Bu konuda asıl ise, fâsıkın imametinin sıhhatidir. Ayrıca, cemaatle namazı emreden hadislerin umumi ifadeleri ve sahabe ve tabiînden beri ümmetin tatbikatı da bu konuda fâsık ve zalimin imamlığında kılınan namazın geçerli olduğunu göstermektedir. Bu neticeye varan Seyyâğî şunu da ilave etmektedir:

"Fâsıkın imameti caizdir diyenler de, evlâ ve ihtiyata uygun olanın, imamda adalet, kıraat, dinî bilgi ve yaşayış konusunda kemâl derecesine ulaşmış olmanın aranması olduğu gerçeğini kabul etmektedirler."⁵⁶

Müstakil bir müctehit kabul edilse de aslında Zeydî kökenli bir âlim olan Şevkânî de; adalet şartının aranmasını doğru bulmaz ve fâsıkın arkasında namaz kabul olmaz

⁵⁴ Buhûti, *Keşşâf*, I, 567.

⁵⁵ Tûsî, *en-Nihâye*, 112-113; Tabatabâî, *Müstemsek*, VII, 319.

⁵⁶ Seyyâğî, *er-Ravdü'n-nadîr*, II, 90-92.

diyenlerin delillerinin zayıflığına işaret eder. Ayrıca o da Seyyâğî gibi, tartışma konusunun, fâsıkın arkasında kılınan namazın geçerliliği olduğunu, yoksa fâsıkın arkasında namazın kerâhetini herkesin kabul ettiğini belirtir.⁵⁷

Değerlendirme ve Sonuç

Mezhep farklılığının veya fâsıkın imam olmasının iktidâyâ tesiri meselesi, zaman zaman insanların kafasını meşgul eden bir konu olmuştur. İbadetleri genişçe ele alan ve daha ziyade halk kitlelerini bilgilendirmek amacıyla yazılan ilmihal kitaplarında bu konuya temas edilmiş, fetvaları derleme amaçlı telif edilmiş kitaplarda konuya değinen çeşitli soru örneklerine yer verilmiştir. Yukarıda etraflıca ele aldığımız görüşlerden, özellikle Hanefî ve Şâfiî'lerin benimsediği; ister inançta ister yaşantıda olsun, fâsıklık ana başlığı altında değerlendirebileceğimiz düşünce ve davranışları bulunan kişilerin imametin mekruh olsa da geçerli olduğu görüşü sıklıkla dile getirilmiştir. Ayrıca mezhep farklılığının iktidâyâ engel olmadığı genel ilkesine de vurgu yapılmıştır.⁵⁸ Bu vurgunun sebebi, mezhebi ve düşüncesi ne olursa olsun müslümanların bir olduğu, aynı camide beraberce namaz kılacakları konusunda bir teşvik getirmektir. Satır aralarına yansıyan bazı ifadeler bu düşünceyi yansıtmaktadır.⁵⁹

Fetva mecmularına yansıyan sorular, müslüman halkın özellikle fâsıkın imameti konusunda tereddüt yaşadıklarını, çeşitli kusurlarını gördükleri imamların bu hallerinin imamlık yapmalarına engel olup olmadığını sorguladıklarını göstermektedir. Mesela şu kişilerin arkasında namaz kılmanın hükmü halk tarafından fetva kurullarına ya da hocalara sorulmuştur:

- Hanımı tesettürlü olmayan,⁶⁰
- Faizli bankada çalışan,
- Sigara içen,
- Sakalsız olan, vb.⁶¹

⁵⁷ Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, Matbaatü'l-Halebî, Kâhire, 1971, III, 186.

⁵⁸ Mesela bkz. Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali*, Bilmen Yay., İstanbul, 1986, s. 130-131; Gönenç, Halil, *Büyük Şafii İlmihali*, İlim Yay. İstanbul, trs., s. 141-142.

⁵⁹ Bkz. Karaman, Hayrettin, "Cemaatle Namaz", www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0755.htm (erişim tarihi: 12.09.2014)

⁶⁰ Gönenç, Halil, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, İlim Yay., İstanbul, trs., I, 156;

⁶¹ el-Useymin, Muhammed Sâlih ve diğerleri, *Mevsû'atü fetâvâ muâsıra*, Haz: İmâd Zeki el-Barudî, el-Mektebetü't-Tevfikiyye, Kâhire, trs., II, 238, 243.

Sonuç olarak; namazda imama uyma (iktidâ) konusunun mezhep farklılığı ve imamın fâsıklığı alt başlıklarının bir müslümanın günlük ibadetlerini ifada önemli meseleler olarak hayatiyetini koruduğunu görmekteyiz. Fıkıh mezhepleri bu meselelerde, konunun tarihî ve siyasi yönlerini de dikkate alarak çeşitli hükümlere varmışlardır. Bu hükümlerin her birisi mezhep sistematigi içerisinde tutarlı olmakla birlikte, özellikle günümüzde, namaz gibi cemaatle ifa yönü önem taşıyan bir ibadeti beraberce edayı teşvik edici ve birleştirici görüşlerin mümkün olduğu kadar öne çıkarılması, buna karşılık mezhep farklılığını iktidâya engel olarak gören fetva ve görüşlere itibar edilmemesi tavrı tercih edilmelidir. Zira cemaat olma ve bir arada Allah'a ibadet etme üst amacı, daha küçük çaptaki bir çok ihtilafı meseleyi bir kenara koymamızı veya önemsiz bir farklılık olarak görmemizi gerektirmektedir.

Kaynakça

- Beyâzîzade, Ahmed b. Hasan, **el-Usûlü'l-münife li'l-İmâm Ebî Hanîfe**, Thk: İlyas Çelebi, İstanbul: İFAV, 2000.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn, **es-Sünenü'l-kebîr**, I-XXIV, Thk: Abdullah b. Abdülmuh-sin et-Türkî, Kâhire, 2011.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, **Büyük İslâm İlmihali**, İstanbul: Bilmen, 1986.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, **el-Câmi'u's-sahîh**, I-IX, Beyrut: Dâru'l-Erkâm, trs.
- Buhâtî, **Keşşâfu'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'**, I-VI, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Cezîrî, Abdurrahman, **Kitâbu'l-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erba'a**, I-V, İstanbul: Çağrı, 1987.
- Dârekutnî, Ali b. Ömer, **Sünen**, I-IV, Thk: Abdullah Hâşim Yemâni el-Medenî, Medine, 1996.
- Derdîr, Ebû'l-Berekât Ahmed b. Muhammed, **eş-Şerhu'l-kebîr ala Muhtasari'l-Halîl**, I-II, Dâru'l-Fıkr, yy., trs.
- Dusûkî, Ebû Abdillâh Şemsuddin Muhammed b. Ahmed, **Hâşiyetu's-Şerhi'l-kebîr**, I-II, Daru'l-Fıkr, yy., trs.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, **Sünen**, I-V, İstanbul: Çağrı, 1992.
- Gönenç, Halil, **Büyük Şafii İlmihali**, İstanbul: İlim, trs.
- _____, **Günümüz Meselelerine Fetvalar**, I-II, İstanbul: İlim, trs.
- Haccâvî, Ebu'n-Necâ Şerefuddin Musa b. Ahmed el-Makdisî, **el-İknâ' li-tâlibi'l-intifâ'**, I-IV, Riyâd: Dâru Âlemi'l-kütüb, 1999.
- Halîl, b. İshâk el-Cündî, **Muhtasar**, I-II, Dâru'l-Fıkr, yy., trs., (Dusûkî şerhi içinde).
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer, **Hâşiyetu Reddî'l-muhtâr**, I-VIII, İstanbul: Dâru Kahra-man, 1984.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, **el-Kâfi fi fıkhî'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel**, I-IV, Thk: Muhammed Züheyr eş-Şâviş, Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1982.
- _____, **el-Muğnî**, I-XIV, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1984.
- İbn Müflih, Ebû İshak Burhanuddin İbrahim b. Muhammed, **el-Mübdî' şerhu'l-Muknî'**, I-VIII, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbnü'l-Hümâm, Kemaluddin Muhammed b. Abdilvahid, **Fethü'l-kadîr**, I-IX Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, trs.

- Karâfî, Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris, **ez-Zahîre**, I-XIII, Thk: Said Ahmed A'rab, Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Karaman, Hayrettin, "Cemaatle Namaz" www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0755.htm (erişim tarihi: 12.09.2014).
- Kâsânî, Alâuddin Ebûbekr b. Mes'ud, **Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'**, I-VII, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, trs., (Kâhire, Hancî matbaası baskısından ofset.)
- Köksal, M. Asım, **İslâm Tarihi**, I-VIII, İstanbul: Köksal, 2006.
- Muhammed Fuâd Abdülbâki, **el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-kerîm**, İstanbul, 1987 (Beyrût baskısından ofset).
- Nesefî, Ömer, **Akâid**, Thk: Muhammed Adnan Derviş, yy., trs.
- Nevevî, Ebû Zekerriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, **el-Mecmû şerhu'l-Mühezzeb**, I-XIX, Thk: Muhammed Necîb el-Mutî, Cidde, 1980.
- Özel, Ahmet, "Emeviyye Camii-Sosyal Hayattaki Yeri", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 1995, C. XI, s. 109-111.
- Tabersî, Mirza Hüseyin Nuri, **Müstedrekü'l-vesâil**, I-XVIII, Beyrût: Müessesetü'l-Beyt li-ihyâi't-türâs, 1991.
- Seyyagî, Hüseyin b. Ahmed es-San'ânî, **er-Ravdu'n-nadîr şerhu Mecmû'î'l-fıkhî'l-kebîr**, I-IV, Beyrût: Dâru'l-Cil, trs.
- Serahsî, Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed, **el-Mebsût**, I-XXX, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1986.
- Sahnûn, **el-Müdevvenetü'l-kübrâ**, I-VI, Beyrût: Dâru Sâdır, 1905.
- Şâfi'î, Muhammed b. İdris, **el-Ümm**, I-VII, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, trs.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali, **Neylü'l-evtâr**, I-VI, Kâhire: Matbaatu'l-Halebî, 1971.
- Şirbînî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed, **Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc**, I-IV, Beyrût: Dâru'l-Fıkr, trs.
- Tabatabâi, Muhsin, **Müstemseku'l-'urveti'l-vüskâ**, I-XIV, Beyrût: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1965.
- Tafeyyîş, Muhammed b. Yusuf el-Cezâirî, **Şerhu Kitabî'n-Nîl**, I-XVII, Beyrût: Dâru'l-Feth, 1972.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer, **el-'Akîdetu't-Tahâviyye**, Haz: Ömer Abdullah Kâmil, Beyrût, 2003.
- Teftâzânî, Sa'düddin, **Şerhu'l-'Akâid**, Thk: Muhammed Adnan Derviş, yy., trs.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen, **el-Mebsût fî fıkhî'l-İmâmiyye**, I-VIII, Tahran: el-Mektebetü'l-Murtazaviyye, 1387.
- _____, **en-Nihâye fî mücerredî'l-fıkh ve'l-fetâvâ**, Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.
- Useymîn, Muhammed Sâlih ve diğerleri, **Mevsû'atü fetâvâ muâsıra**, I-IV, Haz: İmâd Zeki el-Barudî, Kâhire: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, trs.
- Yavuz, Yunus Vehbi, "İktidâ", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2000, C. XXII, s. 54-55.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Ehl-i bid'at" **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 1994, C. X, s. 501-505.
- _____, "Ehl-i ehvâ", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 1994, C. X, s. 505-507.
- Zeyd b. Ali, **el-Mecmû'**, I-IV, Beyrût: Dâru'l-Cil, trs.